

Uluslararası Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi

International Journal of Humanities and Art

<http://www.trkdergisi.com>

Araştırma Makalesi / Research Article

e-ISSN:2757-6388

trk dergisi

2025

6(2):81/104

Geliş Tarihi / Receive : 09.12. 2025

Kabul Tarihi / Accepted : 23.12.2025

**Modern Özbek Edebiyatına Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin
Eserlerinin Etkisi (Bağımsızlık Dönemi Örneğinde)**

**The Influence of Mavlana Jalaluddin Rûmî's Works on New
Uzbek Literature (Based on the Literature of the
Independence Period)**

Ra'no HAKIMJONOVA

Öğretim Görevlisi, Özbekistan Milli Ünivirsitesi

Lecturer, National University of Uzbekistan

ranoxakimjonova1@gmail.com

Orcid ID: 0009-0002-3974-0869

Atıf/Cite as: Hakimjonova, R.(2025). Modern Özbek Edebiyatına Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin Eserlerinin Etkisi (Bağımsızlık Dönemi Örneğinde): The Influence of Mavlana Jalaluddin Rûmî's Works on New Uzbek Literature (Based on the Literature of the Independence Period). *Trk Dergisi*,6(2),80-103

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından ve bir intihal programında incelenmiş intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two reviewers and in a plagiarism program and has been confirmed to be free of plagiarism.

Modern Özbek Edebiyatına Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin Eserlerinin Etkisi (Bağımsızlık Dönemi Örneğinde)

Öz

Bağımsızlık döneminin yeni Özbek edebiyatında Celâleddin Rûmî'nin eserlerinin ilhamı ve edebî etkisi yeni bir düzeye yükseldi. Bu gelişme, Özbekistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından ortaya çıkan kültürel özgürleşme sürecinden kaynaklanmıştır ve bunun sonucunda Mevlâna Rûmî'nin hayatı ve eserleri ile ilgili kitapların tercümesine de geniş bir yol açtı. Çeviri faaliyetleri, edebî etkileşimlerin yoğunlaşmasına ve kültürel bağların güçlenmesine katkı sağlamıştır. Özellikle Bağımsızlık dönemi öncesinde 1986 yılında Rus Oryantalist yazar Radiy Fiş'in Cemal Kemal tarafından tercüme edilen biyografik romanı "Celâleddin Rûmî", (Radiy Fiş, 1986, 272) Özbek okurlarının Mevlâna'yı yeniden keşfetmesine ve anlamalarına yol açmıştır. Bağımsızlık zamanında Cumaniyaz Cabbarov ve Şaislam Şamuhamedov, Cemal Kemal, Askar Mahkam, Sirajiddin Seyyid, Ergaş Açıl şairin bazı gazel ve rubailerini Farsçadan tercüme etmişlerdir. "Fihi ma fih" adlı nesir eser, Uluğbek Abdulvahab tarafından Türkçeye çevrilmiş ve bu çeviri, Rûmî'nin eserlerine yönelik toplumsal ilgiyi artırmış ve bu ilgi günümüzde de sürmektedir. Daha sonra Askar Mahkam, Cemal Kemal, Süleyman Rahman, Adil Ikramov tarafından "Mesnevî" tercümeleri birbiri ardına kısmen ve tamamen okuyucunun takdirine sunuldu. "Mecâlis-i Seb'a" adlı mensur eser, Abdülbaki Gülpınarlı'nın tercümesine dayanılarak Türkiye Türkçesinden Özbek Türkçesine ilk kez Ra'no Hakimjonova tarafından "Yedi meclis" adı altında tercüme edilmiştir. Bu çeviri ve yorumlar Özbek sanatçılarının sanatsal düşüncesine ve eserlerine yansımıştır. Özellikle Rauf Parfi, Halima Hudayberdiyeva, Askar Mahkam, Bahram Ro'zimuhammad, Sirajiddin Seyyid, Fahriyar, Uluğbek Hamdam'ın eserlerinde, düzyazı, Uluğbek Hamdam'ın "Muvâzenet" ve "Yol" romanlarında, öykücülükte İsaion Sultan "Sudaki Kâse", Uluğbek Hamdam'ın "Gözlerini açıp kapatan adam" eserlerinde görülmektedir. Sonuç olarak, bağımsızlık dönemi yeni Özbek edebiyatında Mevlâna Celâleddin Rûmî eserlerinin küreselleşme çağı perspektifinden yeniden anlaşılması, onun eserlerinin ele alınması çalışmaları çok sayıda şiir kitabı, öykü ve romanın yanı sıra edebî makalelerle de devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bağımsızlık dönemi Özbek edebiyatı, şiir, hikaye anlatımı, roman yazımı, edebî etki, edebî ilişkiler, edebî çeviri.

Modern Özbek Edebiyatına Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin Eserlerinin Etkisi (Bağımsızlık Dönemi Örneğinde)

The Influence of Mavlana Jalaluddin Rûmî's Works on New Uzbek Literature (Based on the Literature of the Independence Period)

Abstract

In the new Uzbek literature of the independence period, the inspiration and literary influence of Jalaluddin Rûmî's works reached a new level. This was mainly due to the achievement of independence, which opened up broad opportunities for translating works related to the life and legacy of Maulana Rûmî. The process of translation strengthened literary influence and connections, which became evident in artistic thinking. Notably, in 1986, Uzbek readers were reintroduced to Rûmî's philosophy through the biographical novel Jalaluddin Rûmî by Russian Orientalist writer Radiy Fish, translated by Jamal Kamal. (Radiy Fiş, 1986, 272) By the time of independence, several prominent Uzbek translators, including Jumaniyaz Jabbarov, Shoislam Shomuhamedov, Jamal Kamal, Askar Mahkam, Sirojiddin Sayyid, and Ergash Ochil, rendered some of Rûmî's ghazals and rubai from Persian into Uzbek. Additionally, the prose work Fihi Ma Fih was translated from Turkish by Ulugbek Abdulvahabov. This translation sparked increased public interest in Rûmî's works, a trend that continues today. Subsequently, multiple translations of Masnavi—both partial and complete—were introduced to readers by Askar Mahkam, Jamal Kamal, Sulayman Rahman, and Adil Ikram. The prose work Majolisi Saba was first translated from Turkish into Uzbek by Rano Hakimjonova under the title "Yetti Majlis", based on Abdulbaqi Gulpinarli's novel. These translations and accompanying commentaries influenced the artistic thinking and literary creations of Uzbek writers. The impact of Rûmî's ideas can be observed in the works of poets such as Rauf Parfi, Halima Khudoyberdiyeva, Askar Mahkam, Bahrom Rozimuhammad, Sirojiddin Sayyid, Fakhriyor, and Ulugbek Hamdam. In prose, this influence is reflected in Ulugbek Hamdam's novels "Muvozanat" ("Balance") and "Yo'l ("Road"), Isajon Sultan's "Suvdagi kosa" ("The Cup of Water"), and Ulugbek Hamdam's "Ko'zini ochib yumgan odam" ("The Man with Open and Closed Eyes"). In conclusion, during the independence period, Uzbek literature has revisited and reinterpreted Maulana Jalaluddin Rûmî's works through the lens of globalization. This engagement continues in the form of poetry collections, short stories, novels, and literary articles that explore his timeless themes and philosophy

Keywords: Uzbek literature of the period of independence, poems, stories, novels, literary influence, literary relations, literary translation.

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art "
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Mavlono Jaloliddin Rûmîy Ijodining Yangi O'zbek Adabiyotiga Ta'siri (Istiqlol Davri Adabiyoti Misolida)

Annotatsiya

Istiqlol davri yangi o'zbek adabiyotida Jaloliddin Rûmîy ijodidan ilhomlanish va adabiy ta'sirlanish yangi bosqichga ko'tarildi. Bunga asosan Mustaqillikka erishish va natijada Mavlono Rûmîy hayoti va ijodiga doir asarlar tarjimasiga keng yo'l ochilgani sabab bo'ldi. Tarjima sabab adabiy ta'sir va adabiy aloqalar kuchaydi va bu badiiy tafakkurda yaqqol namoyon bo'ldi. Xususan, 1986 yilda Jamol Kamol tarjimasida rus sharqshunos yozuvchisi Radiy Fishning "Jaloliddin Rûmîy" biografik romani o'zbek o'quvchilariga Rûmîyni qayta kashf va idrok etishni boshlab berdi. (Radiy Fiş, 1986, 272) Istiqlol davriga kelib, Jumaniyoz Jabborov va Shoislom Shomuhamedov, Jamol Kamol, Asqar Mahkam, Sirojiddin Sayyid, Ergash Ochil shoirning ba'zi g'azal, ruboiylarini forsiydan tarjima qildilar. "Fihi mo fih" nasriy asari turk tilidan Uluĭbek Abdulvahob tomonidan tarjima etildi va ushbu tarjimadan so'ng milliy miqyosda ommaviy Jaloliddin Rûmîy asarlariga qiziqish kuchaydi va bu hanuz davom etmoqda. Keyinroq esa birin-ketin "Masnaviy" tarjimalari Asqar Mahkam, Jamol Kamol, Sulaymon Rahmon, Odil Ikrom tomonidan o'quvchilar hukmiga qisman va to'liq havola etildi. "Majolisi sab'a" nasriy asari "Yetti majlis" nomi bilan ilk bor Abdulboqiy Gulpinarli o'girmasi asosida turkchadan o'zbek tiliga Ra'no Hakimjonova tomonidan tarjima etildi. Mazkur tarjima va sharhlar o'zbek ijodkorlari badiiy tafakkurida, asarlarida aks etdi. Jumladan, she'riyatda Rauf Parfi, Halima Xudoyberdiyeva, Asqar Mahkam, Bahram Ro'zimuhammad, Sirojiddin Sayyid, Faxriyor, Uluĭbek Hamdam ijodida kuzatilsa, nasrda, romanchilikda Uluĭbek Hamdam "Muvozanat" va "Yo'l" romanlarida, hikoyachilikda Isajon Sulton "Suvdagi kosa", Uluĭbek Hamdam "Ko'zini ochib yumgan odam" asarlarida ko'rildi. Xulosa qilganda, Istiqlol davri yangi o'zbek adabiyotida Mavlono Jaloliddin Rûmîy asarlarini globalizm davri nuqtayi nazaridan qayta anglash, uning ijodiga murojaat qilish qator she'riy kitoblar, hikoya va romanlar, shuningdek, adabiy maqolalar tarzida davom etmoqda..

Kalit so'zlar: Istiqlol davri o'zbek adabiyoti, she'riyat, hikoyachilik, romanchilik, adabiy ta'sir, adabiy aloqalar, badiiy tarjima.

Modern Özbek Edebiyatına Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin Eserlerinin Etkisi (Bağımsızlık Dönemi Örneğinde)

Giriş

Bağımsızlık dönemi yeni Özbek edebiyatında Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin eserlerinden ilham alma ve edebî etkilenme yeni bir aşamaya yükseldi. Bunun temel nedeni, büyük tarihi bir dönüm noktası, asırlık millet özleminin gerçekleşmesi olan bağımsızlığa ulaşılması ve sonucunda Mevlâna Rûmî'nin hayatı ve eserlerine dair eserlerin çevirilerine geniş bir yol açılmasıydı. Çeviriler sayesinde edebî etki ve edebî bağlar güçlendi ve bu süreç, sanatsal düşüncenin gelişiminde yenilenme olarak kendini göstermeye başladı. İlk olarak 1986 yılında Cemal Kemal'in çevirisiyle Rus doğu bilimci yazarı Rady Fış'in "Celâleddin Rûmî" biyografik romanı, Özbek okurlarına Rûmî'yi yeniden keşfetme ve anlama sürecini başlattı. İstiklal dönemine gelindiğinde, Cumanıyaz Cabbarov, Şaislam Şamuhammedov, Cemal Kemal, Askar Mahkam, Sirajiddin Sayyid ve Ergaş Açıl, şairin bazı gazel ve rubailerini Farsçadan çevirdi. "Fihi ma fihi" adlı nesir eseri 1997 yılında Türkçe'den Uluğbek Abdulvahob tarafından "İçindeki içindedir" adıyla çevrildi ve bu çeviriden sonra ulusal çapta Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin eserlerine ilgi arttı ve bu ilgi hala devam etmektedir. Bu eser, 1997 yılından bugüne kadar 35 kez yayımlanmıştır. Daha sonra ise "Mesnevi-i Manevi"nin Farsça'dan şiirsel çevirileri Askar Mahkam, Cemal Kemal, Süleyman Rahman ve Adil İkrarov tarafından kısmen ve tamamen okuyucuların beğenisine sunuldu. Ayrıca, Askar Mahkam, Şemseddin Tebrizi'nin seçilmiş bazı gazellerini Farsça'dan Özbekçe'ye çevirerek kitap halinde yayımladı (Tebrizi, 2006, 238). "Mecâlis-i Seb'a" adlı nesir eseri, "Yedi Meclis" adıyla ilk kez Farsça'dan Abdalbaki Gölpınarlı'nın çevirisi temel alınarak Ra'no Hakimjanova tarafından Özbekçe'ye çevrildi (Rûmî, Celâleddîn, 2019, 192). Şu anda Mevlâna Rûmî'nin beş kitabından yalnızca "Mektûbat" çevirisini beklemektedir.

Bu çeviri ve yorumlar, Özbek yaratıcılarının sanatsal düşüncesinde, yani eserlerinde yansımaya başladı. Özellikle büyük nesil temsilcileri olan Özbekistan Halk şairi ve yazarları Rauf Parfi, Halima Hudayberdiyeva'nın şiirleri, Tahir Malik'in "Şeytanet" romanı ve "İnsanlık Mülkü" didaktik kitabında, Hurşid Davran'un "Şehitler Şahı ya da Necmiddin Kubra'nın Rüyalari" kisesinde, Farida Afro'z, Avliyahan Eşan'un şiirleri ve Askar Mahkam'ın "Tebriz Defteri" şiir derlemesinde, Abduvali Kutbiddin, Bahram Ro'zimuhammad, Sirajiddin Seyyid'in şiirlerinde; orta nesil yaratıcıları Nadira Afakova, Fahriyar'un şiirleri, Uluğbek Hamdam'ın çeşitli şiirleri ile "Muvâzenet" ve "Yol" gibi romanları, "Gözünü Açıp Kapayan Adam", İsacan Sultan'ın "Sudaki Kâse" hikâyesinde; ayrıca gençlerden Cantemir Candar, Muslimbek Musallam gibi şairlerin şiirlerinde ve son yıllarda Marufcan Yoldaşev'in "Şems ile Mevlâna: İki Denizin Buluşması" kisselerinde çeşitli eserlerden yaratıcı etkilenmeler gözlemlendi. Sonuç olarak, İstiklal dönemi Özbek edebiyatının bugünkü edebî sürecinde

Ra'no HAKIMJONOVA

Mevlâna Rûmî'nin eserlerinden ilham alma fenomeni ortaya çıktı ve bu süreç, bu olguyu ayrı bir şekilde inceleme gerekliliğini doğurdu.

Tercümenin Önemi Hakkında

Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin hayatı, yaratıcı yolculuğu ve felsefi görüşlerine dair ilk tercüme, 1986 yılında Cemal Kamal'ın çevirisiyle Rus doğubilimci yazarı Radiy Fiş'in "Celâleddin Rûmî" adlı biyografik romanı oldu. Bu eser, Özbek okurlarına Rûmî'yi yeniden keşfetme ve anlama sürecini başlattı. İstiklal dönemine gelindiğinde, öncelikle şairin "Divan-ı Kebir" külliyyatından seçilmiş bazı gazel ve rubailer, Cumaniyaz Cabbarov, Şaislam Şamuhamedov, Cemal Kemal, Sirajiddin Seyyid, Askar Mahkam ve Ergaş Açıl tarafından Farsça'dan çevrildi. Daha sonra "Fihi ma fihi" adlı nesir eseri, Türkçe'den Uluğbek Abdulvahob tarafından tercüme edildi ve bu çeviriden sonra ulusal çapta Rûmî'nin eserlerine olan halk ilgisi arttı ve bu ilgi hâlâ devam etmektedir.

Alişir Nevai, "Nesayim ul-Muhabbet" adlı tezkiresinde, Mevlâna Celâleddin Rûmî ve onun hocaları, aile üyeleri ve talebeleri gibi veli zatlar hakkında önemli bilgiler vermiştir (Nevâyî, 2001, 317-330). Aynı şekilde, çağdaşımız, merhum kıymetli âlim Şeyh Muhammed Sâdık, Muhammed Yusuf da "Tasavvuf Hakkında Tasavvur" risalesinde (Şeyh Muhammed Sâdık, 2016, 296), Celâleddin Rûmî ve onun Mevleviye tarikatı hakkındaki bilgilerle milletdaşlarımız ve çağdaşlarımızı tanıştırmıştır.

Rûmî'nin en ünlü eseri "Mesnevi-i Manevi"yi şerh etme geleneği, Özbekistan'da geçmişten beri bir gelenek haline gelmiştir. Bu şerhler arasında Özbek Türkçesindeki Haydar Horasani'nin "Cevahir ul-Esrar", Meşreb'in "Mebdayi Nur" eserleri ile XV. yüzyılda yaşamış olan Kemaleddin Hüseyin Horasani (ö. 839/1435-36) ve Kerim Zamani'nin Farsça şerhleri örnek olarak gösterilebilir. Söz konusu Farsça şerhin Özbekçeye çevirisi, bağımsızlık yıllarında Rustamcan Rahmatulla tarafından gerçekleştirilmiştir (Kemaliddin Husayn Harezmi, Kerim Zamaniy, 2019, 264).

Özbek âlimi Ergaş Açilov, XVIII. yüzyılda Hoca Ayyub'un "Esrar ul-Guyub" (Gizli Şeylerin Sırrı), Veli Muhammed Akbarabadi'nin "Şerhi Mesnevi" ve Abdulali Lahnavi'nin "Bahr ul-Ulum" (İlimler Denizi) gibi eserlerini "Mesnevi-i Manevi"nin en ayrıntılı şerhleri olarak tanımıştır. Bununla birlikte, Şeyh Adina Harazmi "Miftah ul-Esrar" (Sırlar Anahtarı) adlı eserinde "Mesnevi-i Manevi"nin 3 cildini irfani açıdan şerh etmiş; XIX. yüzyılda ise Hacı Mullahadi Sebzevari bu esere ünlü bir şerh yazmıştır.

Hâlen "Mesnevi-i Şerif" in Özbekçede dört şiirsel çevirisi bulunmaktadır. İlk olarak Askar Mahkam, iki defteri şiirsel ve dilbilimsel çevirilerle birlikte şerhleriyle yayımlamış, daha sonra Camal Kemal altı defterin tamamını çevirmiştir. Şair, daha önce "Mesnevi" rivayetlerinden bazılarını ve belirli

Modern Özbek Edebiyatına Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin Eserlerinin Etkisi (Bağımsızlık Dönemi Örneğinde)

rubaileri çevirerek "Uçmaka Kanat Yok Ama Uçarım" adlı bir kitapçık da çıkarmıştır (Rûmî, Celâleddîn, 1994, 48). Daha sonra Süleyman Rahman, ilk defteri aruz vezniyle uyumlu bir şekilde çevirmiştir. Son olarak, Mesnevi'nin Adil İkrâm çevirisi, günümüz Özbekçesine en yakın yeni bir çeviri olarak gerçekleştirilmiştir.

Mirza Kencebek, "Mesnevi-i Manevi"nin bazı bölümlerine modern video şerhler yapmış ve bu şerhleri "Hilal" dergisinde yayımlatmıştır. Yükseköğretim kurumlarının filoloji fakültelerinde öğrenciler arasında Mesnevi okuma grupları oluşturulmuştur.

Rûmî eserlerinin çevirilerinde, Mesnevi'nin yalnızca neyname kısmını çevirme pratiği de gözlemlenmiştir. Buna örnek olarak Vazira Şadiyeva'nın Farsça'dan ilk on sekiz beyti neynameyi çevirmesi gösterilebilir. Ayrıca, Mesnevi'den çeşitli hikâyeler Türkçeden A. Tilavov, Ş. Subhan, S. Bazarova, R. Hakimjanova, G. Mirzayeva ve S. Meyliyeva tarafından çevrilerek kitapçık şeklinde yayımlanmıştır.

2013 yılında "Mecalis-i Seb'a" adlı nesir eseri, "Yedi Meclis" adıyla ilk kez Abdulkaki Gölpınarlı çevirisi temel alınarak Türkçeden Özbekçeye R. Hakimcanova tarafından çevrilmiştir (Rûmî, Celâleddîn, 2019, 192).

Ayrıca, genç şairlerden Müslimbek Müsellem, Rûmî ve Şems-i Tebrizi'nin şiirlerinden çeviriler yapmıştır. Türkçeden, Celâleddin Rûmî'nin biyografisini ve eserlerini okuyucuya sade bir üslupla tanıtan bir dizi edebiyat eseri de çevrilmiştir; bunlar arasında Cihan Okuyucu'nun "İçimizdeki Mevlâna" (R. Hakimjanova çevirisi), Mehmet Önder'in "Hazreti Mevlâna" (Şermurod Şubhan çevirisi) ve Okay Tiryakioğlu'nun "Mevlâna" (Rustam Cabbar çevirisi) adlı maarif hikâyeleri sayılabilir. Ayrıca, Elif Şafak'ın "Aşk'a Dair Kırk Kural" (Şahnaza Kahharova çevirisi) ve Nevzat Tarhan'ın "Mesnevi Terapi" (G. Mirzayeva çevirisi) eserlerinin çevirileri de Özbek okuyucular tarafından çok iyi karşılanmıştır.

Özbekistan'da Mevlâna Rûmî eserlerinin Farsça ve Türkçeden çeviri pratiği mevcut olup, şiir eserleri genellikle Farsçadan, nesir eserleri ise Türkçeden çevrilmiştir. Mevlâna Rûmî eserlerinin büyük bir kısmı esasen yaratıcı çevirmenler tarafından çevrilmiş olup, bunun sonucunda çevirinin onların sonraki eserlerine belirgin bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir.

Edebî etki ve edebî ilişkiler

Bağımsızlık dönemi, Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin eserlerinin küreselleşme dönemi perspektifinden anlaşılmasında yeni bir aşama oldu. Şark halkları, özellikle kardeş halklarla edebî işbirliği yeniden tesis edildi. Özellikle Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin eserlerinden peş peşe gerçekleştirilen sanatsal çeviriler, milletdaşlarımıza ve bu bağlamda şair ve yazarlara güçlü bir etki

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art"
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Ra'no HAKIMJONOVA

yaparak, kıssa sürede sanatsal düşüncede yenilikler ortaya çıkardı. Bunun sonucunda, bu yenilikler tüm edebî türlerde - ister şiir, ister hikaye, kisse ya da roman şeklinde olsun- yankı uyandırmaya başladı.

Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin eserlerinin yeniden yaratıcı bir şekilde özümsemesi, tarihsel dönüşümlerin bir sonucu olarak ortaya çıktı ve Özbek edebiyatının yeni tarihinde kendine özgü ideolojik ve içerik açısından önem kazandı.

“Edebiyat Bilimi Sözlüğü”nde edebî etki şu şekilde tanımlanır:

“Edebî etki – edebî-sanatsal olayların zaman ve mekândan bağımsız olarak karşılıklı ilişki içinde var olması sonucunda ortaya çıkar. Yani, edebî etki, tek bir ulusal edebiyat veya edebiyatlar arası ilişkiler, bir dönemin edebiyatı veya farklı dönemlerin edebiyatı kapsamında da gözlemlenir. Buna göre, edebî etkinin kapsamı ve derecesi farklıdır (genel ve bireysel) ve bu, bir dizi faktöre bağlıdır. Örneğin, farklı halkların yaşadığı coğrafya, yaşam tarzı, inanç gibi faktörlerdeki ortaklıklar (örneğin, Farsça ve Türkçe edebiyatlar) veya belirli tarihsel koşullarda farklı halklar arasındaki karşılıklı ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerin güçlenmesi (örneğin, Rus edebiyatı ile Özbek edebiyatı), bir ulusal edebiyatın deneyimlerinin başka bir ulusal edebiyat tarafından yaratıcı bir şekilde özümsemesine yol açar.

Genel olarak, edebî ilişkiler ve bunların sonucu olan edebî etki, edebiyatın gelişiminde olumlu bir olay olarak kabul edilir. Edebî ilişkiler ve edebî etki sayesinde, şu veya bu ulusal edebiyatın gelişiminde belirgin niteliksel değişiklikler ve köklü sıçramalar gözlemlenebilir” (Quronov, 2010, 11).

Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin eserlerinin bağımsızlık dönemi Özbek edebiyatındaki etkisi, edebî ilişkilerin ve edebî etkinin somut bir örneği olarak değerlendirilebilir. Yukarıda verilen metne dayanarak, bu etkinin ve ilişkilerin sonuçlarını inceleyip analiz etmek için aşağıdaki noktaları ele alabiliriz.

Mevlâna Rûmî'nin şiir üzerindeki etkisi

Özbekistan Halk Şairi Halima Hudayberdiyeva, bağımsızlık döneminde yazdığı dördlükleri “inci” olarak adlandırır. Bu incilerden birinde şair, Mevlâna Rûmî gibi bir dosta özlemini ve böyle bir yoldaş bulsa, ona Şems gibi kurban olmaya hazır olduğunu dile getirir:

Ebedi sönmem. Güneş – bir anlık olsam,

Arzum yok. Harap ya da şanlı olsam.

Hazreti Rûmî gibi bir can dost bulsaydım,

Varsın, ona Şems gibi kurban olsam. (Hudayberdiyeva, Halima, 2019, 484)

Bu dizelerde şair, Rûmî'nin Şems-i Tebrizi ile olan manevi bağını ve fedakârlığını kendi özlemiyle ifade eder. Rûmî'nin “Mesnevi” ve “Divan-ı

Modern Özbek Edebiyatına Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin Eserlerinin Etkisi (Bağımsızlık Dönemi Örneğinde)

Şems" eserlerindeki aşk ve maneviyat felsefesi, Hudoyberdiyeva'nın dizelerinde yankılanır.

Ünlü şair Rauf Parfi ise bir üçlüğünde, Rûmî gibi derviş bir şairin ve Nevâî gibi büyüklerin varlığını vurgulayarak, şairliği ebediyet ve ahiret ile özdeşleştirir:

Başında Rûmî gibi derviş ve nebi,

Yanında Nevâî, sen Baba Tâhir' sin.

Sen bir şairsin, ebediyet ahiret gibi. (Rauf Parfi, 2006, 128)

"Divan-ı Kebir" külliyyatından seçilmiş gazeller Özbekistan halk şairi Sirajiddin Seyyid tarafından Farsçadan çevrilmiş, aynı zamanda kendi şiirlerinde Celâleddin Rûmî'den ilham alarak eserler yazmıştır.

2021 yılında "Hayyam'dan Bir Kâse, Rûmî'den Bir Çam" adlı, (Sirajiddin Seyyid, 2021, 320) fard, rubai ve dörtlük gibi küçük şiir türlerinden oluşan bir kitap yayımlanmıştır. Şair, bu küçük türdeki şiirlerini "sözboncuk" olarak adlandırır. Bu şiirlerden birinde şair, okuyucusunu Rûmî'den bir kâse, Hayyam'dan ise bir çam alarak kendinden geçmeye, aksi takdirde ömrünün boşa geçeceği konusunda acele etmeye davet eder:

Rûmî'den bir kâse, Hayyam'dan bir çam,

Almazsan geçer gider, biter bu eyyam.

Bugünün akşamdır, akşamın ise sabah,

Sabahın cilvesini kapar elbet akşam.

Başka bir dörtlükte ise kalbine Mevlâna Celâleddin Rûmî ile tanışmasını, gönül ırmağına dalmasını ve onu ebedî hayat ateşinde yanmaya davet eder:

Ey gönül, Celâleddin Rûmî'ye bak,

Yüreğin ırmağına dal, akıp coş.

Ebedî ateştir bu — ebedî dirilik,

Kendini yak, bu ateşte tutuş.

Modernist şair Bahram Ro'zimuhammad, orta nesil temsilcilerinden biri olarak, "Cazava" adlı şiirinde dünyadan kalbini ayırmışlığın sembolü olarak gökyüzüne yalınayak dansla yükselen bir sûfinin anlamsızlık hâlini tasvir eder; onun libası gözyaşlarından ibaret olduğunu ifade eder.

Allah'tan hayâ ederek,

Allah'ın ismini zikretmeden,

Sûfi, yalınayak dansa dalıyor.

Ra'no HAKIMJONOVA

Ruhu dokuz feleğin de ötesine yükselir, ayaklarında gökyüzü, tırnaklarında yıldızlar yansır:

Ayaklarına gökyüzü ilmek ilmek dolanır,

Tırnaklarına yıldızlar yapışır.

Sema dansıyla yükselişini şöyle anlatıyor:

Sûfi, güneşi top gibi oynar (B.Ruzimuhammad, 1999, 126).

Mevlâna Rûmî'nin Eserleri Başlık ve Epigraf Olarak

Bazı yerlerde Mevlâna Rûmî'nin eserlerinin etkisi, kitap adı, eser başlığı ve çerçeve unsurları (parantez içindeki notlar), epigraf tarzında da kendini göstermiştir. Başlık ve epigraflar, okurun sanatsal hafızasına hitap ederek, okuyucuyu esere özgün bir duygusal hazırlık yapma görevini üstlendiği görülmektedir. Yani, Mevlâna Rûmî'nin eserleri, şiirleri ve hikmetleriyle tanışık olan ya da ondaki sembolleri anlayabilen özel bir okur kitlesinin şekillendiğine işaret eder. Bu bağlamda, sanatsal çevirmenlik ve edebî makalelerin rolünü özellikle vurgulamak gerekir.

Askar Mahkam, şiir serisini "Tebriz Defteri" adıyla isimlendirerek, (Mahkam, Askar, 2004, 28) Şemseddin Tebrizi ve Mevlâna Rûmî'nin trajik kaderinin bir efsane değil, gerçek olduğuna işaret eder:

Ne mümkün bu bir rüya değil, ne mümkün ya Rabbi!

Ne mümkün bu bir efsane değil aslında,

Ve Tebriz, Şemseddin Tebrizi gibi,

Mevlevî'nin hayallerinde yaşıyordu...

Başka bir şiirinde ise efsaneler anlatmasını ister:

Yolcuymuşum...

Garipmişim...

Bilmem...

Tebriz, bana efsaneler anlat!

Şair, Tebriz'den, iz bırakmadan kaybolan Şemseddin Tebrizi'nin kabrini arar:

Ey Mezar Bekçisi,

Ey Mezar Bekçisi,

Bu kadar canlı pazarın,

Göster bana önce,

Şemseddin'in kabrini...

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art"
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Modern Özbek Edebiyatına Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin Eserlerinin Etkisi (Bağımsızlık Dönemi Örneğinde)

Bu derlemeye dahil olan neredeyse tüm şiirlerde Şemseddin Tebrizî ve Mevlâna Celâleddin Rûmî anılır. Ayrıca, A. Mahkam "Sözün Canı" şiirinde Mevlâna'nın eserlerini okumanın insanlık mertebesine yükselmek olarak kabul edildiğini belirtir:

Kimse insan olmaz okumadan,
Mevlâna'nın külliyyatını.

Fahriyar'ın "İzlam" şiirinin başlığına (Rûmîyane) bir açıklama eklenir (Özbek okuru, Rûmîyane şiirin nasıl olduğunu sanatsal belleğinde saklar) ve hatta "İzlam" adıyla gençlerin eserlerini bir araya getiren bir dizi kitabın yayını "Akademnashr" yayınevi tarafından duyurulmuştur. Fahriyar, Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin Şems'i, Şems'in ise Mevlâna'yı arayıp bulduğunu genelleyerek, insan var oldukça, kendini görebileceği, sevgiden inşa edilmiş bir İnsan aynası arayışını şiirinde ifade eder.

İzlam

(Rûmîyane)

Kendimi sende aradım

Aramanın acısının tatları

Bulamamak kadar kadim.

Sana bir yol gibi saçıldım (Fahriyar, 2023, 232).

Geleneksel bir metni doğrudan veya çeviri yoluyla alıntılar yapmak, sanatsal hafızaya hitap etmenin bir yolu olarak da gözlemlenmiştir.

Bunun bir örneği, Mevlâna'nın eserlerinden epigrafların ödünç alınmasıdır.

Örneğin, U. Hamdam'ın postmodern romanı "Yol'da geçen "Ben zayıf bir damlayım, fakat yüreğimde bir okyanus özlemi yaşar" ifadesi "Yedi Meclis" eserinden, Aziz Said'in "Beş kun" şiir dizisindeki "İçindeki içindedir" epigrafı, Feride Afroz'un "Mevleviyane" şiirindeki "İçindeki içindedir" epigrafı, Mevlâna'nın şiirindeki "Tir manam keman manam" epigrafı, (Afruz, Farida, 2013, 40) Uluğbek Hamdam'ın "Tebrizisiz", "Şems'a" şiirleri, (U.Hamdami, 2018, 189-202) Nadira Afokova'nın "Konya Şarkısı" şiiri Mevlâna'nın "Gel, uyuma, bu gece" mısrası ile yazılmıştır.

Genç nesil şairi Müslimbek Musallam kendi şiirinde Mevlâna'nın "Bildiğini sanma, çünkü senin bildiğin yalan bilmiyorsun" adlı gazelinin epigrafıyla başlar.

Bunun yanı sıra, Rûmî'nin eserlerinde sıkça yer alan ney imgesine başvurular oldukça yaygındır: Askar Mahkam'ın "Vahdet Nağmesi" şiirinde, Mevlâna'nın Mesnevi'sinin ana motifi olan ney, kamış ve kamışlık imgelerine atıfta bulunulur:

Ben artık sadece ney çalarım,

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art"
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Ra'no HAKIMJONOVA

Dişlerimi kırıp dilimi keserek...

Kalemi ateşe atıp ısındım,

Ney çaldım, kamışlıkta yalnız dolanarak.

Kamışlar emiyor neyin sesini,

Nehirde dalgalanır mavi hasretler.

Abduvali Kutbiddin, "Yemin" şiirinde gırtlaklı bir ney'e benzetir ve onu tıngırdatarak çektiği acıları onunla söylemek istediğini yazar:

Ey, vah, gırtlaklı kesip ney yapsam,

Üflesem – nağme yansa,

Sim-sim-ey, sim-sim,

Eğer aldatırsam, yureyim dursun.

Özbek kadın şairlerinden özellikle Nadira Afakova'nın eserlerinde Mevlâna Rûmî'nin etkileri daha fazla dikkat çeker. Aşağıdaki şiirde, aruz vezninin özlemini, ney sesinde böylesine yakın bir ahengin olduğunu ve bu ney sesinden dans ederek Rûmî'nin semaya yükseldiğini ifade eder:

Aruzu özleyip geldim, çalın, hay!

Ruhanımı – sevgili ney iniltisi gibi!

Ve Rûmî dansından uçtu semaya,

Büyük Türk nağmesini döktü havaya.

Nadira Afakova'nın "Konya Şarkısı" şiiri, Mevlâna Rûmî ve Şems-i Tebrizi gibi sûfi büyüklerin manevi aşk ve âşıklık fikirlerinden ilham alınarak yazılmıştır. Bu şiirde şair, herkesi aşk yolunda uyanık olmaya, Konya şehrine (manevi âlemin sembolü olarak) gelip Yâr'ı (ilahi aşkı) bulmaya çağırır. Rûmî ve Şems imgeleri aracılığıyla sûfi aşk ve hakikate ulaşma çabası vurgulanır.

Âşık isen, Yâr buradadır,

Konya'ya gel, Konya'ya gel.

Aşk buradadır, can buradadır,

Dünya içinde dünyaya gel,

Dünyaya gel.

Gece uyuma, gün uyuma,

Bağları çöz, sarhoşu giy.

Rûmî ile bir gezmek için,

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art "
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Modern Özbek Edebiyatına Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin Eserlerinin Etkisi (Bağımsızlık Dönemi Örneğinde)

Uyanık ol, rüyaya gel,
Rüyaya gel.

Şems buradadır, Dost buradadır,
Cânân ile can buradadır,
Nehir olup bir akmak için,
Bahara gel, aşk yoluna gel,
Aşk yoluna gel.

Uluğbek Hamdam, "Tebrizisiz" şiirinde, her şeye sahip olmasına rağmen uzun zamandır beklenen Yar'ın yokluğunu, bunu ölümle eşdeğer tutmasını, Mevlâna'nın Tebrizi'yi kaybetmesine benzeterek şöyle anlatır:

Her şeyden gönlüm tok,
Her şey var. Yalnız şu
Tebrizî yanımda yok,

Onsuz hayatım zehir. (U.Hamdami, 2018, 189)

Şair, "Şems'e" şiirinde, sevgiliyi bulduğunda Mevlâna'nın Şems'le karşılaştığı zamanki gibi göklere ulaştığına benzeterek şöyle anlatır:

Seni gördüğüm iyi oldu da!
Gaflette yatıyordum, uyandım birden.
Yüreğime büyük anlam doldu da,
Başım yüce arşa, semaya erdi.

Genç şair Cantemir Candar, etkileyici şiirleriyle tanınır ve üç bölümden oluşan "Mahtal" şiiri, Şemseddin Tebrizî'ye çağrıyla başlar:

Yeller esip seher vaktinde,
Şafaklar ipek giyindiğinde,
Müslima hayaller emziren
şafaklarda ara, Şems Tebrizim.

Gidiyorum dervişler arasında,
Bedenimde, ruhumda – bir alev.
Gel, sevgilim, karanlık basarken,
Mevlâna'yı ağlatan Kalender.

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art "
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Ra'no HAKIMJONOVA

Aşk sarhoşu olan şair, kendini ve aşkı unuttur ve sonunda aradığını ney seslerinde bulur:

Aşk şarabından mest olmuşuz,

Neredeyim? Aşk nerede? O nerede?

Ne Âdem soyundan, ne huriyiz,

Gökyüzü gümbürder: Neyde o!

Şair bu dizelerde, sessiz yüreğinde Mevlâna Celâleddin Rûmî'ye tevazu ile yönelmekte ve Şemseddin-i Tebrizi'yi gözbebeği olarak nitelemektedir:

Ey Şemsim, gözümün cevheri,

Senin girdiğin rüyalarım – bahar.

Sessizlik üfleyen zemheri

kalbime hoş geldin, hoş geldin!

Bu dizelerin Mevlâna Rûmî'ye mi yoksa şaire mi ait olduğunu söylemek imkansızdır, sanki Mevlâna ile birlikte kayıp Şemseddin Tebrizi'yi arıyormuş gibi. Şemseddin Tebrizi'nin izni olmadan tamamlanan Mesnevi'nin tadına varılamamasından bahseder:

Neredeyim? Aşk nerede? O nerede?..

Yanıp tutuşuyorum bu kederden,

Beyatın almadan, Hazretim,

Yüz bin beyit “Mesnevi” yazsam da,

Bana tat vermez onun lezzeti.

Şair son olarak ağaçları ve tüm yaratılışın dans etmesini ister, çünkü aradığı eşsiz varlık Şemseddin Tebrizi bulunmuştur:

Ağaçlar, sema yapın,

Kuşlar, yere inin,

“Bu gerçek mi yoksa rüya mı?”

Mest olduğum geliyor,

Sevgilim geliyor.

Sanki tertemiz ruhum döndü,

Nefeslerim sabah gibi,

Her ne kadar Rûmî olmasam da,

Mest olduğum geliyor,

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art "
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Modern Özbek Edebiyatına Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin Eserlerinin Etkisi (Bağımsızlık Dönemi Örneğinde)

Sevgilim geliyor.

Elbette böyle bir şiiirden ancak Mevlâna Rûmî'nin hayatı ve şiirlerinden haberdar olan bir şiir sever sanatsal bir zevk alabilir.

Müslüman Şark edebiyatının sanatsal düşüncesindeki yenilikler ilk olarak şiirde kendini gösterdiği gibi, Mevlâna Rûmî'nin eserlerinden ilham alma işaretleri de yeni Özbek edebiyatında öncelikle şiirde belirginleşti. Celâleddin Rûmî'nin eserlerine, İstiklal dönemi şiirinin temsilcileri olan büyük nesilden R. Parfi, H. Hudayberdiyeva, H. Davran, Avliyahan Eşan'un "Rûmî" şiirinde, (A.Eshon, 2025, 7) Farida Afruz'un "Mevleviyane" şiirinde; orta nesilden Askar Mahkam'ın "Vahdet Kuyi", "Mevleviyane", "Zorluk", "İzlanız" (Mevlevi Yolunda), (A.Mahkam, 2021, 372) "Tebritz Defteri" şiir kitabında, (A.Mahkam, 2004, 28) B.Ro'zimuhammad, Fahriyar, U. Hamdam, İ. Sultan; ve yeni küçük nesilden Cantemir Candar gibi isimler tarafından eşit şekilde başvurulmaktadır.

Düzyazı eserlerine etkisi

Özbekistan halk yazarı Tahir Malik, "İnsanlık Mülkü" didaktik risalesinde ve "Şeytanat" dedektif eserinde Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin eserlerine atıflar yapar. Bu konuda yazar kendisi şöyle demiştir: *"Ben birçok dedektif eseri yazdım. İşte bu dedektif eserlerimde de Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin 'Mesnevi-i Manevi'sindeki düşüncelerden faydalandım. Yani kim dalalette (sapkınlıkta) ise, o suç işler. Dünya ikiye ayrılmıştır: hidayet âlemi ve şeytanat âlemine. Bu çok basit bir mesele, tıpkı iki kere iki dört eder gibi. Ancak cehalet çağında insanlar bu meselenin çözümünü doğru bulamıyor. Hidayet âleminin olduğu yerde, şeytanların yönettiği şeytanat âlemine girip kalıyorlar"* (İrfan kaynağı, 2025, 384).

Özbekistan halk şairi H. Davran, Kubraviye tarikatının kurucusu ve Mevlâna'nın babasına tasavvuf yolunda rehberlik eden zat hakkındaki "Şehitler Şahı yahut Necmiddin Kübra'nın Rüyalari" adlı maarif-tarihi kıssasında, kâmil pirle ilgili dizeler aracılığıyla tasavvufun esaslarını anlamaya çalışır. Celâleddin Rûmî'nin piri yücelterek yazdığı rubailerden alıntılar yaparak, zikrin mahiyetini anlamada sema dansının bazılarının sandığı gibi yoldan sapma değil, bilakis manevi uyanıklık olduğuna özellikle vurgu yapar.

Mevlâna Celâleddin Rûmî şöyle nakleder:

Pir yaz burcudur, halk ise sonbahardır,

Halk gece, pir ise aydır, yıldızdır.

Yol bilen pirin halini sor,

Pire uy, onun ardınca yürü.

Sema uyanıştır, der Mevlâna Celâleddin Rûmî (H. Davron, 2008, 200)

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art"
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Ra'no HAKIMJONOVA

Celâleddin Rûmî'nin eserleri, yeni Özbek nesrinde, özellikle Uluğbek Hamdam'ın "İçindeki İçindedir" eserinin çevirmeni olarak onun şiir, hikâye, kıssa, roman ve edebiyat eleştirmenliği faaliyetine büyük bir etki yapmıştır.

Yazarın yeni Özbek romancılığında büyük bir olay olan "Muvâzenet" romanının kahramanı Yusuf, zahitlik yoluna girerek dünyayı reddeden ağabeyi Emir ile dünya ve ahiret, şekil ve mana seçimi üzerine tartışmasında, Celâleddin Rûmî'nin "İçindeki İçindedir" eserinden örnekler getirerek kendi fikrini doğrulamaya çalışır:

— Bir rivayet var, — kendini toparlamaya çalıştı Emir, — belki okumuşsundur. Bir vakitler padişah, hizmetkârlarından birini bir işi yapması için köye göndermiş. Hizmetkâr köye gidip padişahlıkla ilgili onlarca başka işi yerine getirmiş, ama kendisine emredilen o tek işi yapmamış. Bunun üzerine padişah ona demiş ki: "Sen hiçbir şey yapmadın." İşte aynen öyle, kardeşim, sen de Allah tarafından sana yüklenen o yegâne vazifeyi yerine getiremezsen, burada şunu yaptım, bunu yaptım, halkı doyurdum, memleketi mamur ettim demenin hiçbir faydası yok.

— Ağabey, bana öyle geliyor ki biz "Benimki doğru, seninki yanlış" diyormuşuz gibi. Sizin bahsettiğiniz rivayetin yazıldığı kitabın başka bir yerinde Mevlâna hazretleri şöyle der: İnsanlar Kâbe'ye farklı yönlerden gelirler, yolda birbirleriyle "Benim yolum hak, seninki batıl..." diyerek tartışa tartışa gelirler. Kâbe'ye vardıklarında ise hedeflerine ulaşırlar ve hepsinin arzularının bir olduğu — Allah olduğu anlaşılır. İşte o zaman çekişmeler de sona erer. Ağabey, anladığım kadarıyla, bizim varış noktamız — yegâne. Şu anki anlaşmazlık ise, yalnızca detaylardan ibaret, hepsi bu" (U.Hamdâ, 2007, 145-146).

Uluğbek Hamdam'ın kalemine ait bir diğer postmodernist-felsefi roman olan "Yol", Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin "Yedi Meclis" eserindeki "Ben bir aciz damlayım, ama yüreğimde umman özlemi yaşar" hikmetiyle başlar. Roman kısa bölümlere ayrılmıştır ve "Sırdaş" bölümünde Mevlâna Rûmî'nin ismi doğrudan anılmadan, onun hikmetleri aracılığıyla kimin kastedildiğine işaret edilir:

"Yaratıcı Efendime hamd olsun ki, Levh-i Mahfuz'da yazılmışmış — bir gün onu tanıyıp bildim. Dışardan herkese benzerdi, ama batını anlamla dolup taşardı. O zatla konuşmaya başladıktan sonra, gözlerimin önünde insanlık denen bir âleme bir pencere açılmış gibi oldu. Bu pencere için yüce yoldaşıma hâlâ minnettarım. O, âlemi ve insanı, onların tüm sırlarını ve inceliklerini, hayattan, işte ayaklarımızın altından alınmış basit bir misaller aracılığıyla, şimdiye dek kimsede rastlamadığım bir sadelikle açıklardı ki, sonucunda aklımın çözemediği pek çok muğlaklığın üzerindeki kalın kara perdeler kalkar, gönlüm de olağanüstü bir şekilde aydınlanıp ferahlardı. "O, sanki hayalime benzerdi; gitmek istediğim her yere benden önce gider, oradan haberler getirirdi. Onu güneş ışığına benzetirdim ki, yürüdüğü yol, yollarımın en derin köşelerine kadar aydınlatır, ısıtırdı. 'Nereden geldik,

Modern Özbek Edebiyatına Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin Eserlerinin Etkisi (Bağımsızlık Dönemi Örneğinde)

nereye gidiyoruz?’ diye sorsam, o yumuşacık gülümser, sessiz kalır, cevabı sessizliğimde bul dercesine masumca bakardı. Ama sonra anladım ki, o bana ihtiyacım olandan fazla cevap vermiş, ben cahil anlamamışım. Çünkü onu sorguya çekmediğim anlarda, kendi kendine ‘Ben bir aciz damlayım, ama yüreğimde umman özlemi yaşar’ diye tekrar ederdi. Belki de bu sözünde, defalarca sorduğum ve sormaya fırsat bulamadığım tüm sorularımın bütüncül bir cevabı gizlidir” (U.Hamdani, 2019, 544).

Daha sonra “Yol” romanındaki bu bölümün mantıksal bir devamı gibi izlenim uyandıran “Gözlerini açıp kapatan adam” adlı sembolik rüya-hikâye yaratılır. Eserin başlığı altında parantez içinde (Mevlâna Rûmî’ye ithaf olunur) ithaf notu belirtilir. Hikâye, ustasının vefatını duyup cenazesine koşan isimsiz bir kahramanın durumunun tasviriyle başlar. Bu ustanın Mevlâna Rûmî olduğu, hikâyenin başındaki ithaf ve yazarın Rûmî’nin çevirmeni olduğundan haberdar olan okur tarafından hemen fark edilir.

Bunun yanı sıra, Mevlâna Rûmî’nin o meşhur, efsaneleşmiş “Şeb-i Arus”, yani “düğün gecesi” olarak anılan ve farklı din temsilcilerinin bir arada son yolculuğuna uğurlamak için toplandığı cenaze merasimi manzarası, Özbek okurları tarafından Radiy Fiş’in romanı aracılığıyla iyi bilinir. Bu cenaze rivayetini iyi bilen bir okur, hikâyenin gizli katmanlarına kolayca nüfuz edebilir, daha fazla estetik zevk alabilir ve böylece sanatsal keşifler yapabilir. Yani, kendi kendine yaratıcı bir şekilde, bilinmeyen bir okuru Mevlâna Rûmî ile bağlantılı o cenaze kıssasıyla tanışmaya gizlice davet eder.

Zaman ve mekân sınırları hikâyede kaybolur; kahraman kendini Mevlâna Rûmî’nin vefat ettiği günde bulur ve Konya’nın insana yakın gelen gökyüzünde her daim yoğun bir şekilde süzülen bulutları tasvir ederek, yer ismini belirtme de Konya şehrine ulaştığına işaret eder:

“Cenazesine yetişeyim diye hızla yol hazırlığına giriştiğimi gördüm. Evden dışarı çıkarken, gözlerim nedense yüksek dağların tepesinde, sanki beyaz bir başörtüsü gibi sallanan güzel, görkemli, bembeyaz bulutlara takıldı. Yaşlı olmama rağmen, bu bulutlar ne kadar büyüleyici, diye bir düşünce geçti içimden. Hemen ardından irademi toplayıp beni utandıran düşüncelerimi kovdum ve yola koyuldum”.

Hikâyeyi okurken, kahramanın durumundan sanki Rûmî’nin çeşitli şiirlerinin yorumlarını dinlemiş gibi olursunuz. Yazar, şiirlerindeki pek çok hikmeti, kahramanın ruh hali ve düşünceleri aracılığıyla hatırlatmaya çalışır gibidir:

“Eğer ölürsem, beni asla kara toprakta aramayın,

Ariflerin gönlünde ebedî bir mekân kurarak yaşarım.”

Ya da:

Ra'no HAKIMJONOVA

Öldüğüm gün sakın ha yas tutmayın,

Onu ayrılık günü sanmayın.

Bu ayrılık değil, aslen vuslattır,

Vuslatta yas tutmak, nankörlüktür.

Güneş batsa, yine doğar apaçık,

Tohum yere düşse, filizlenir açık!

Ya da:

Doğanlar için ölüm kapıyı çalar, hazır ol,

Ölüm âşığı yabancı, doğuşa koşar ol.

Bilindiği üzere, Rûmî'nin eserlerinde ölüm teması özel bir öneme sahiptir ve o, ölümü süreklilik, yenilenme ve âşığın sevgiliyle, yâr ile, gelinle birleşmesi şeklinde yorumlar.

Kahraman, aynı anda dört farklı yöne baktığını hisseder, tıpkı Kâbe'nin içinde istenilen yöne dönerek ibadet edilebildiği gibi ya da Rûmî'nin "Yollar farklı, ama hepsi Kâbe'ye götürür" hikmetine uygun olarak:

"Bu yollardan hangisi beni üstadımın yaşadığı memlekete götürecektir acaba?... Bu düşüncedeyken, birden göğsümden mum gibi bir şey eriyip aktı. Baktım, o, dağ kadar heybetli bir soruydu. Az önce dışarıdaydı, şimdi ise içimde erimiş yatıyor... Bunun sırrı ne ola ki? – diye düşünmeye fırsat bulamadan her şey apaçık oldu. Şaşılacak şey, aman ne şaşılacak şey, ben nereye gidiyorum ki? Neden aynı anda her yöne doğru yol aldım? Bu nasıl oldu? İnsan mantığına göre bu mümkün mü ki?.. Bakın, ben hem doğuya, hem batıya, hem de sıcak, çok sıcak bir yurda doğru yola çıktım!.."

Kahraman, yol boyunca batnında üstadının sesini işiterek ilerler. Bu, üstadın çoktan "âriflerin kalbine gömüldüğünü" gösterirdi.

Sevgi nesnesi, yâre: Allah'a, ilme, üstadına, ana-babaya yönelmiş olabilir, farklı şekillerde tezahür edebilir. Bu hikâyede, Şark geleneklerinde üstün bir konuma sahip olan Pir'e, Üstad'a ve bu yolla hikmete duyulan sevgi belirginleşir.

Üstadını, sesini, hikmet dolu kitaplarını ararken, bunların hepsinin içinde birleştiğini anlar.

Yasa giden kahraman, ansızın düğüne benzeyen bir kalabalık sevinciyle karşılaşır. Bu, Rûmî'nin çalgılar eşliğinde, farklı din temsilcilerinin eşliğinde son yolculuğuna uğurlandığı hikâyesini hatırlatır.

"Yol yürüdüm. Yürüdüm de yürüdüm... Nihayet, kocaman bir milletin büyük bir şehrine vardım. Merkez. İnsanlar kalabalık. Ama kalabalık bana dikkat edecek, iltifat gösterecek durumda değildi. Herkes büyük bir endişe pençesine kapılmış gibiydi; felaketten dolayı şaşkın ve donuk bir halde,

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art"
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Modern Özbek Edebiyatına Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin Eserlerinin Etkisi (Bağımsızlık Dönemi Örneğinde)

yetim kuzular gibi birbirlerine bakıp sesleniyorlardı. Bana öyle geldi ki, ağladıkları söylenemezdi. Hatta şunu bile söyleyebilirim ki, içlerinden taşan feryat ve çığlığı durdurup, zorla gülmeye, etrafa tebessüm etmeye çalışıyor gibiydiler. Tövbe, ilginç, çok ilginç. Yoksa böyle bir emir mi verilmişti? Ve bu zavallı, güçsüz topluluk, bu emri ve isteği elinden geldiğince yerine getirmeye mi çalışıyordu?.. Ezanı düğün ilan etmeye kimin cesareti yetmişti ki?!..”

Fakat kahraman, birkaç ırka mensup insanların cenazesi üzerinden geçse de, tabuttaki yüzlere bakarak ustasını bulamadı ve o dört bir yana uzanan sokak başında, Könü bulutlarının süzüldüğü gökyüzünün altında usulca dönmeye başladı:

Dönerken, kapalı gözkapaklarımın içinde bir nur belirdi ve yeniden görmeye başladım. İlk olarak, hani şu bulutları gördüm. Dağın başına atkı gibi atılmış bembeyaz bulutlar vardır ya, işte onları. Ama şimdi onlar başka bir çehrede göründüler. Döndüğüm için, nasıl bir çehre olduğunu hemen ayırt edemedim. Lakin yavaş yavaş bulutlar alçalıp bana yaklaştığında, anladım ki, onlar aynayı hatırlatıyordu. “Ben ise hâlâ dönüp duruyordum. Tam o sırada, hûû, o dağın atkısı çözülmüş başında güneş parladı. Onun altın renkli ışınları, bulutların ayna yüzünü aydınlattı ve orada dönen aksim belirdi. Bir döndüm, iki döndüm, üç, dört... Bilmiyordum, kaçındıydı, birden aynadaki yüzüm beyaz, siyah ve buğday renkli tonlara girip çıkmaya başladı. Eyvah! Bu nasıl bir sihir? Bir döndüğümde, o... tabutta yatan siyah adamın, zencinin çehresinde belirdim; bir sonrakinde ise beyaz-sarışın bir adamın suretine girdim, bir diğerinde ise sıcak yüzlü, buğday tenli bir insan gözümün önünde canlandı. Nihayet, hepsi birleşip iç içe geçti ve karşımda ustam dimdik durdu!”

Bu noktada, zaman ve mekân sınırlarını aşan ustad-şakirt ilişkileri, sanatsal bir ustalıkla ortaya konmuştur. Bu hikâyeyi anlamak için Mevlâna'nın halk arasında dolaşan ‘Gözünü kapa, gönül gözü açılsın’ hikmetini hatırlamak gerekir. Kahramanın gözlerinin görmez hale gelmesi ve bunun sonucunda gönül gözünün açılması, bu hikmete işaret edildiği hissedilir.

Ustad!!!

Duyuyor musunuz?!

O yaşıyormuş!!

Ve bana bakarak yumuşakça gülümseyip fısıldadı:

‘Bir şey yok ki, yabancı âlem olur,

Ne istersen, kendinde tam olur’ (U.Hamdam, 2019, 544).

Bu hikâyede yazar, Mevlâna Celâleddin Rûmî ile manevi bir bağ kurar, onun ruhundan ve hikmetlerinden feyz alır ve yeni birleşik bir dünyada karşısına çıkarak, onu rahatsız eden sorularına cevap bulur. Hikâyede sema

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art "
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Ra'no HAKIMJONOVA

dönerken tasvir edilen kahramanın görüntüsüyle, Mevlâna'nın yoluna uyarak varlıkla birleşme hali ifade edilir.

Özbekistan halk yazarı İsacan Sultan'ın sembolik-modernist "Suvdagi kosa" (Sudaki Kâse) hikâyesinin başlığı da Mevlâna'nın "İçindeki içindedir" eserindeki hikmetten alındığı görülmektedir. Hikâye, ismi bilinmeyen bir kahramanın deniz aşırı okyanus yolculuğuna çıkmak için kayık seçmeleri sahnesiyle başlar. Eserde Mevlâna'nın ismi ya da eserlerinin adı hiçbir yerde zikredilmese de, kahramanın dilinden iki yerde aşağıdaki ayrılmış cümlelerin altında "Mevlâna Rûmîden" şeklinde bir not düşülür:

Öğle vaktinde kayığa binip okyanusa doğru yelken açtık.

"Gri dalgalar kayığın tahtasına hışımla çarpıyor. Kayık eski, tahtaları kararmış. Onun altında binlerce kulaç derinlik olduğunu hayal ettiğimde içim titriyor; bu gri-beyazımsı yüzeydeki ceviz kabuğu gibi kayık üzerinde ne kadar hakir ve zavallı bir halde olduğumuzdan korkuyorum. Aklıma şu sözler geliyor:

"Bizler su üstünde duran bir kâseye benzeriz. Kâsenin su üstünde akması kendi iradesiyle değil, suyun iradesi ve hükmüyledir. Bu böyledir. Bazıları su üstünde olduklarını bilir, bazıları bilmez. Eğer sen suyun kâseyi nasıl gezdirdiğini ve bundaki inceliği ve güzelliği görseydin, ona bu genel niteliği vermeye cesaretin yetmezdi..." (İsacan Sultan, 2017, 392)

Okyanustaki şaşkınlık nedeniyle kahramanlar kendilerini su üstündeki bir kâse gibi hissederek. Ve bu şaşkınlık, Yaratıcı'nın iradesiyle gerçekleştiği için onu kabul eder, tevekkül ederler ve bundan Yar'ın zikrini bulurlar.

Hikâyenin kahramanları, deniz kıyısı ülkelerinin deniz dilini anlayan halkından olmayıp yolcu oldukları için, rüzgâr onları bilinmeyen yönlerle sürüklediğinde doğa karşısında kendilerini âciz ve çaresiz hissetseler de, tevekkülle yollarına devam ederler. Yaratıcı, yeryüzüne düşen tüm insanlığın ortak kaderini, suda yolunu şaşıran kahramanların kaderi modeli üzerinden ifade eder ve tüm felsefi görüşler bu noktada birleşir. Burada deniz, küllî iradeyi; kâse ise cüz'î iradeyi temsil eder. Tasavvuf mertebelerinde ilerledikçe cüz'î iradenin tabiatı yok olur, küllî Hâlık iradesinin hakikati anlaşılır ve bundan dolayı mest olunur; dilberin, vatanın, Yaratıcı'nın visaline özlem duyulur ve bu uğurda gayret gösterilir.

"Rüzgâr kanat çırpıyor, dönerek vızıldıyor! Onu çekip alarak, dalgaların bağrına saman gibi uçurup götüren rüzgâr, daha da güçlü esmeye devam et! Dalgaları gökyüzüne kadar kaldır, kükre! Aslında şu an hepimiz bir hükmün şiddeti altında vızıldayarak dönmüyor muyuz! Seni ve şimşekleri, tufanları ve fırtınaları, kasırgaların sebep ve sonuçlarını yaratan, kurtuluş yolunu da elbette yaratmıştır. 'İnsan suya tamamen battığında, ondan görülen her hareket ve iş kendisinin değil, suyun olur.' Seni neyin çağırdığını bilmiyorum. Ama dağ gibi dalgaların çalkantıları arasında saman gibi dönen kayıktaki iki canı, kendi diyarı – sevgilisi çağırıyor".

Modern Özbek Edebiyatına Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin Eserlerinin Etkisi (Bağımsızlık Dönemi Örneğinde)

Bu şaşkınlık ve bilinmezlik üzerinden insan kaderi, onu yönetmedeki küllî ve cüz'î irade arasındaki fark ve ortaklıklar gibi ölümsüz sorulara cevap aranır. Her ne kadar yolculuğa iki kişi çıkmış olsa da, hikâye dış diyaloglar değil, iç diyaloglar, muhakemeler ve tabiat olayları – rüzgâr, dalgalar, gökyüzü, yıldızlar, karanlık, kayık, deniz, martı, balina gözlemleri üzerine kurulur. Doğup büyüdüğü mekân, denizden hayli uzakta olan ana vatanı, bir sevgili gibi özlemle anılarak, ona kavuşma ve ulaşma umuduyla bağlanıp nihayete erer.

Edebî makaleler

Yeni Özbek edebiyatında Rûmî'nin eserlerini anlama çabası, yalnızca sanatsal çeviri, şiir ve nesirde değil, aynı zamanda edebiyat bilimi alanında ünlü bilim insanı ve yaratıcıların Mevlâna'nın eserlerinin çevirilerine yazdığı makalelerde de kendini göstermektedir.

“Mevlâna Rûmî'nin eserlerinin incelenmesine adanmış, çeşitli kitaplarına önsöz ve sonsöz tarzında yazılmış eski dönem risaleleri gibi bir dizi temel makaleler arasında şu eserler yer alabilir: Necmiddin Kamilov'un, Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin “Fihi Ma Fihi” eserinin çevirisine önsöz olarak yazdığı “Tefekkür Hazinesi” makalesi; (Rûmî, Celâleddîn, 2021, 3-7) H.Baltaboev'in Mesnevi-yi Şerif Maneviyatı (Dünya Edebiyatı 2001, 12. sayı) makalesi; Askar Mahkam'ın çevirdiği “Manevi Mesnevi” birinci kitabına yazdığı “Rûmî'yi Anlama İsteği” önsözü; (Rûmî, Celâleddîn, 1999, 3-6) U. Hamdam'ın “İçindeki İçindedir” eserine yazdığı “Özün Kaşifi” (Rûmî, Celâleddîn, 2021, 8-12) ve “Yedi Meclis” eserine önsöz olarak yazdığı “Bir Damlayım, Denize Susamış” makalesi; (Rûmî, Celâleddîn, 2014, 3-15) “Manevi Mesnevi” ikinci kitabına Askar Mahkam'ın “Şems ve Mevlâna” yazısı; Hamitcan Hamidiy'nin “Ömür Yadiğârı” makalesi; Keramet Mullahacayeva'nın “Dünyayı Anlama Saadet”i; Arif Usman'ın C.Kamal çevirisindeki Mesnevi'ye yazdığı “Maneviyat Denizi”; (Rûmî, Celâleddîn, 2009, 24-32) Adil İkrarov çevirisindeki Mesnevi'ye Nadira Afakova'nın “İnsanlığın Söz Gökyüzündeki Miraç'ı” önsözü ve U.Hamdâ'mın “Küresel Dünyadaki Yolcu Yıldız(lar) (ya da Mesnevi'den Yayılan Işık)” adlı sonsözü.

Son yıllarda, Marufcan Yoldaşev'in “Şems ile Mevlâna: İki Denizin Buluşması” adlı kıssası, Özbekistan halk şairi Hurşit Davran'ın “Sonsuz Nehirlerin Nefesi” önsözüyle yayımlandı. (Yuldashev, Marufcan, 2025, 3-7).

Ra'no HAKIMJONOVA

Sonuç

Sonuç olarak, Bağımsızlık dönemi yeni Özbek edebiyatında Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin eserlerinin ünlü şairler tarafından Farsça ve Türkçe'den bir dizi edebî çevirisi yapılmış, şairin eserinin küreselleşme, gelenek ve yenilik perspektifinden yeniden yorumlanması gözlemlenmiştir.

Mevlâna'nın eserlerine, pek çok şiir kitabında, hikâye, kisse, roman gibi çeşitli nesir türlerinde, halk edebiyatı, geleneksel edebiyat, modernist ve postmodernist eserlerde, ayrıca Mevlâna'nın eserlerini anlamaya ve anlatmaya yönelik edebî makalelerde atıflar yapılmaktadır.

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art "
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Modern Özbek Edebiyatına Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin Eserlerinin Etkisi (Bağımsızlık Dönemi Örneğinde)

Kaynakça

- Afruz, Farida. O Gün Bugündür. Seçki. 1. Cilt. Taşkent: Şark Yayınları, 2013. S. 384.
- Davran, Hurşid. Şehidlar şahi yahud Necmiddin Kubra rüyaları. Taşkent: Fan Yayınları, 2008. S. 200.
- Eşan, Avliyahan. Açun. Taşkent: Muharrir Yayınları, 2025. S.7.
- Fahriyar. Izlam. Şiirlar. Taşkent: Akademnashr Yayınları, 2023. S.232.
- Fiş, Radiy. Celâleddîn Rûmî. Roman. Taşkent: Ğafur Ğulam Yayınları, 1986. S.272.
- Hamdam, Uluĝbek. Denge. Roman. Taşkent: Şark Yayınları, 2007. S. 145-146.
- Hamdam, Uluĝbek. Vatan hakkında turku. Romanlar. Hikoyalar. Taşkent: Akademnashr Yayınları, 2019. S. 544.
- Hamdam, Uluĝbek. Eski Dünya ve Yeni Ben. Taşkent: Yangi asr Yayınları, 2018. S. 189-202.
- Hudoyberdiyeva, Halima. Seçilmiş Eserler. Taşkent: Şark Yayınları, 2019. S. 487.
- İrfan kaynağı. Derleme. Taşkent: Qamar-Medi Yayınları, 2019. S. 384.
- Mahkam, Askar. Tebriz defteri. Şiirlar. Taşkent: A.Navoiy Milliy kutubxonasi Yayınları, 2004. S.28.
- Mahkam, Askar. Vahdet şarkısı. Şiirlar. Gazeller. Rubailer. Taşkent: Nurafshon business Yayınları, 2021. S. 372.
- "Mesnevi-i Manevi" / Kemaliddin Huseyn Harezmiy, Kerim Zamani. Mukammal şerh. 20 cüz. Taşkent: Ğafur Ğulam Yayınları, 2019. S. 264.
- Nevâyî, Ali Şîr. Nesaimü'l-muhabbet. 20 ciltlik MAT, Cilt 17. Taşkent: Fan Yayınları, 2001. S. 317-330.
- Parfi, Rauf. Son Veda. Taşkent: A.Navoiy Milliy kutubxonasi Yayınları, 2006. S. 128.
- Quranov, Dilmurod. Edebiyatşunaslık Sözlüğü. Taşkent: Akademnashr Yayınları, 2010. S. 11.
- Rûmî, Celâleddîn. İçindeki içindadır. Çev. U.Hamdam. Taşkent: Yangi asr Yayınları, 2021.
- Rûmî, Celâleddîn. Ma'nevî Mesnevî: Külliyyat. Cilt 1, Kitap 1. Çev. A. Mahkam. Taşkent: Şark Yayınları, 1999.
- Rûmî, Celâleddîn. Uchmoqqa qanot yo'q, vale uchgayman. Ruboiylar. Çev. J.Kamol. Taşkent: Ğafur Ğulam Yayınları, 1994. S.48.

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art"
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2

Ra'no HAKIMJONOVA

Rûmî, Celâleddîn. Yedi meclis. Çev. R.Hakimcanova. Taşkent: Yangi asr Yayınları, 2019. S. 192.

Ruzimuhammad, Bahrom. Gündüz serhedleri. Şiirlar. Derleme. Taşkent: Mehnat Yayınları, 1999. S.126.

Seyyid, Siraciddin. Hayyam'dan Bir Kâse, Rûmî'den Bir Kupa. Taşkent: Ğafur Ğulam Yayınları, 2021. S.320.

Sultan, İsacon. Eserler. Hikâyeler. 1. Cilt. Taşkent: Ğafur Ğulam Yayınları, 2017. S. 392.

Şeyh Muhammed Sâdık, Muhammed Yusuf. Tasavvuf Hakkında Tasavvur. Taşkent: Hilal Yayınları, 2016. S. 296.

Şimşekler Nuri. Ruhların cilâsı Mesnevî. İstanbul: Rûmî Yayınları, 2022.

Tabriziy, Shams. G'azallar. Çev. A. Mahkam. Taşkent: O'qituvchi Yayınları, 2006. S.238.

Yuldashev, Marufcan. Şems ve Mevlâna. İki denizin birleşmesinin hikayesi. Taşkent: Anorbooks Yayınları, 2025.

"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art "
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:2